

ВІДГУК ОФІЦІЙНОГО ОПОНЕНТА НА ДИСЕРТАЦІЮ

Овсієнко Людмили Миколаївни

«Методика навчання лінгвістики тексту майбутніх учителів української мови і літератури на засадах компетентнісного підходу»,

подану на здобуття наукового ступеня

доктора педагогічних наук зі спеціальності

13.00.02 – теорія і методика навчання (українська мова)

1. Актуальність теми. У Національній стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року зазначено, що освіта – це стратегічний ресурс соціально-економічного, культурного й духовного розвитку, створення умов для самореалізації кожної особистості та формування нових життєвих орієнтирів. Закон України «Про освіту» (2017 р.) та інші законодавчі акти, які спрямовані на сприяння процесам демократизації на всіх рівнях функціонування освітньої сфери, створюють умови для розвитку креативної особистості, що здатна творчо працювати й готова до професійного саморозвитку. Розв'язати ці завдання можна за умови підготовки кваліфікованого вчителя української мови та літератури, впровадження в навчальний процес вищої школи педагогічного проектування, інноваційних педагогічних технологій, компетентнісного підходу.

У системі вищої школи держави формуванню мовних та мовленнєвих умінь і навичок майбутніх фахівців приділяється належна увага. Цьому сприяють і зміст та організація роботи в межах вивчення дисциплін мовного спрямування. Справді, рівень комунікативної професійної майстерності фахівця будь-якого напрямку підготовки засвідчує його загальну професійну компетентність з фаху, бажання реалізувати себе на ринку праці, бути конкурентоспроможним.

У цьому контексті дослідження Людмили Миколаївни Овсієнко є актуальним та своєчасним, оскільки репрезентує методику навчання лінгвістики тексту майбутніх учителів української мови і літератури на засадах компетентнісного підходу.

2. Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертаційній роботі.

У дисертаційній роботі Л.М. Овсієнко категорійний апарат роботи упорядковано логічно. Автор визначила об'єкт, предмет, мету, основні завдання та методологічну основу наукового проекту, схарактеризувала етапи наукового пошуку, обґрунтувала новизну, вказала на практичне й теоретичне значення одержаних результатів.

Запропонована гіпотеза дослідження конкретизується в часткових гіпотезах. Це дозволило здобувачці розробити логіку дослідження.

Дисертантка ґрунтовно доводить свої наукові передбачення на основі інтегративного аналізу та компетентнісного підходу, положень філософії, психолінгвістики, лінгводидактики, лінгвістичних концепцій.

Не викликає заперечень обраний авторкою спосіб викладання матеріалу дисертації. Структура повною мірою відповідає об'єкту, предмету, поставленій меті та завданням дослідження та засвідчує, що воно охоплює цілісний процес наукової роботи.

3. Наукова новизна і достовірність наукових положень. У дисертації представлено всі необхідні рівні наукової новизни отриманих у процесі дослідження результатів. Під час роботи автором одержано такі нові факти:

- науково-обґрунтовано теоретико-методичні засади навчання лінгвістики тексту майбутніх учителів української мови і літератури на засадах компетентнісного підходу;

- з'ясовано загальнодидактичні та специфічні принципи навчання лінгвістики тексту у вищих закладах освіти, сучасні підходи, форми, методи, засоби, технології навчання лінгвістики тексту майбутніх словесників на засадах компетентнісного підходу;

- розкрито змістові характеристики поняття «текст» у філософській герменевтиці, лінгвістичній парадигмі, науковому полі психолінгвістики, лінгводидактичному контексті;

– уточнено сутність базових понять дослідження «компетентнісний підхід до навчання лінгвістики тексту майбутніх учителів української мови та літератури»;

– схарактеризовано теоретико-прикладний аспект навчання лінгвістики тексту майбутніх учителів-словесників на засадах компетентнісного підходу;

– запропоновано концепцію поетапного навчання лінгвістики тексту майбутніх учителів української мови і літератури на засадах компетентнісного підходу.

Висновки в дисертаційній роботі логічні й переконливі. Схвально оцінюємо додатки до наукової роботи, що репрезентують повну картину проведення експериментальних студій. Представлений матеріал ретельно систематизований. Він має практичне значення для подальшого його використання в межах аудиторної та поза аудиторної роботи.

4. Значення отриманих результатів для науки і практичного використання.

Аналіз дисертації та автореферату Л.М. Овсієнко вказують на достатній рівень обґрунтованості наукових положень, висновків, рекомендацій, викладених у дослідженні, які мають значення для подальшого розвитку методичної науки в Україні.

Практичне значення одержаних результатів полягає в розробленні й упровадженні навчально-методичного забезпечення для системи підготовки учителів української мови та літератури: програм, навчальних і навчально-методичних посібників (зокрема, «Українська лінгвістика», «Українська мова: тренувальні тестові завдання», «Історія журналістики», «Освітологія», «Основи професійної комунікації», «Педагогічна практика студентів-філологів», «Український синтаксис: практичний комплекс»).

Теоретичні положення дослідження авторкою доведені до практичної реалізації у вигляді видань: монографії («Теоретичні основи навчання лінгвістики тексту студентів філологічних спеціальностей на засадах

компетентнісного підходу»), посібників, навчально-методичних комплексів тощо.

Схвальної оцінки заслуговує і те, що результати дослідження Л.М. Овсієнко впроваджено в навчальний процес декількох вищих навчальних закладів різних регіонів України.

5. Повнота викладу основних результатів дисертаційної роботи в наукових фахових виданнях. У джерельній базі дисертації й авторефераті представлено 47 друкованих праць (із них: 1 монографія, 8 навчальних посібників та методичних рекомендацій, 17 статей у провідних фахових виданнях України, 10 статей у зарубіжних виданнях, аналіз їх змісту та проблематики свідчить про відображення основних результатів кожного з розділів дисертації. Загальний обсяг авторського доробку з теми дослідження є вагомим і становить 448 сторінок. Їх обсяг, якість і проблематика відповідають вимогам. Висновки і результати дослідження доповідались на міжнародних та всеукраїнських конференціях.

6. Оцінка змісту дисертації та її завершеність. Здобувачка продемонструвала глибоке й різнобічне осмислення досліджуваної проблеми. Робота складається зі вступу, п'яти розділів, висновків до кожного з них, загальних висновків, списку використаних джерел. Повний обсяг роботи становить 448 сторінок.

Засадничим у роботі є розділ I – «Текст як об'єкт теоретичного аналізу у філософії, лінгвістиці та лінгводидактиці», у якому Л.М. Овсієнко визначила змістові характеристики поняття «текст» у філософській герменевтиці, охарактеризувала змістове наповнення поняття «текст», вказала на функціонування поняття «текст» у науковому полі психолінгвістики.

Схвально оцінюємо той факт, що дослідниця у своїй роботі спирається на праці сучасного німецького дослідника проблеми лінгвістики тексту, а саме М. Клемма (стор. 42), який обґрунтував прикметні ознаки поняття: первісний мовний знак, лінійна послідовність знаків, фрагмент соціального дискурсу, комплексний мовний знак, середовище комунікацій, мовна і комунікативна

діяльність (стор. 43). Людмила Миколаївна зазначає, що немає в науковій літературі єдиного тлумачення поняття «текст», і на це є різні причини. Аналізуючи праці О. Селіванової, авторка висновковує, що відсутність єдиного тлумачення поняття у мовознавстві зумовлено абсолютизацією його структурної організації та граматичних засобів зв'язності; формально-структурною, жанрово-стилістичною різноплановістю текстів і специфікою способу їх репрезентації; багатоплановістю підходів до лінгвістичного вивчення тексту (онтологічний, гносеологічний, власне лінгвістичний, психологічний, прагматичний, комунікативний, модальний, структурний та тощо). У результаті системного аналізу та синтезу наукової літератури Л.М. Овсієнко з'ясовує, що «текст як цілісний мовленнєвий твір оцінюється за сукупністю критеріїв, основними складовими яких є: матеріальне втілення, інтенційність, інформативність, комунікативність та ознак: зв'язність, цілісність, упорядкованість, зрозумілість, автономність, доступність, прийнятність), а також стилістична правильність, точність, чистота та культура мовлення (стор. 77).

Привертає увагу інноваційний погляд авторки дисертації щодо визначення теоретико-методичних засад навчання лінгвістики тексту студентів філологічних спеціальностей на засадах компетентнісного підходу (Розділ 2). Погоджуємося з думками Л.М. Овсієнко в тому, що саме лінгвістика тексту є підґрунтям комунікативної компетентності майбутнього вчителя-словесника, основою власного мовленнєвого розвитку. Справді, саме в процесі роботи над текстом формуються мовна, комунікативна, соціокультурна, риторична компетентності студентів, розвивається їхня емоційна сфера, професійна компетентність. Л.М. Овсієнко слушно зауважує щодо компетентнісної моделі навчання, а саме вказує: «Компетентнісна модель навчання майбутніх учителів-словесників полягає в тому, що вона дає змогу оцінити не лише знаннєвий компонент, а й особистісні зміни фахівців, які відбуваються в процесі підготовки у вищій школі; компетентнісне навчання сприяє виробленню професійних, особистісних, комунікативних якостей, організаторських

здібностей, умінь приймати рішення, оцінювати соціальні процеси, визначати місце і роль у них своєї професійної діяльності, знаходити шляхи вдосконалення (стор. 147).

Важливим у дисертації є розділ 3. – «Зміст та організація навчання лінгвістики тексту майбутніх учителів української мови і літератури на засадах компетентнісного підходу». Компетентнісний підхід та його впровадження в системі вищої школи України орієнтує на зміну змісту та організації навчання лінгвістики тексту. У зв'язку з цим авторка дисертації комплексно аналізує зміст навчально-методичного забезпечення з лінгвістики тексту у закладах вищої освіти, психолого-педагогічні та лінгводидактичні засади, презентує концепцію поетапного навчання лінгвістики тексту студентів філологічних спеціальностей, впорядковує критерії сформованості лінгвістичної й методичної компетентностей майбутніх учителів української мови та літератури. Вартісною є концепція поетапного навчання лінгвістики тексту. Вона спирається на вчення П. Гальперіна та враховує три складники (орієнтувальний, виконавський, контрольний (стор. 189). Людмила Миколаївна обирає саме такий шлях та вказує, що «концепцію поетапного навчання майбутніх учителів української мови і літератури доцільно розробляти на засадах компетентнісного підходу, оскільки саме він передбачає навчання в дії, тобто таке навчання, коли студенти працюють не зі штучними, а з реальними проектами. У пропонованій концепції враховано, що, працюючи з текстами різних жанрів, типів і стилів мовлення, студенти філологічних спеціальностей удосконалюють мовні, мовленнєві, культуромовні, естетичні, творчі вміння й навички як важливі складники лінгвістичної і методичної компетентностей (стор. 190).

Дослідниця реалізовує концепцію у триетапний цикл, а саме мотиваційно-ціннісний, пізнавально-діяльнісний, дослідницько-творчий (стор. 191). Дослідницько-творчий етап реалізується у процесі вивчення дисциплін «Лінгвістика тексту», «Лінгвістичний аналіз тексту», «Сучасні аспекти лінгвістики», «Сучасна лінгвістика», «Прикладна лінгвістика», «Теорія тексту». Л.М. Овсієнко комплексно презентує процес реалізації технологій навчання

лінгвістики тексту майбутніх учителів української мови і літератури на компетентнісних засадах (Розділ 4). У ньому представлено зміст методики, педагогічне проектування та методологічна база системи роботи, а саме форми, методи, прийоми, принципи, засоби майбутніх учителів української мови та літератури. Позитивно оцінюємо той факт, що автор розробила модель методики формування лінгвістичної і методичної компетентностей майбутніх учителів української мови та літератури (стор. 325). Щодо реалізації моделі, то вкажемо, вона увиразнюється ретроспективною базою інноваційних підходів (текстоцентричний, компетентнісний, контекстний), принципів, форм (лекція-прес-конференція, лекція-візуалізація, проблемна лекція, практичне, семінарське, лабораторне заняття), методи (метод вправ, метод проєктів, дидактична гра, частково-пошуковий тощо). Нам імпонує реалізація одного основних складників у методичній системі та презентованій технології, зокрема система методів навчання. До провідних та пріоритетних методів формування лінгвістичної й методичної компетентностей майбутніх учителів-словесників Л.М. Овсієнко пропонує інтерактивні методи навчання, метод проєктів, зокрема короткострокові проєкти. До прикладу: «текстові категорії», «текстові одиниці», «текст у системі навчання української мови» (стор. 275). Цікавими й оригінальними є проєкти збірників текстів з лінгвістики тексту: студенти добирають по 8-10 текстів різної жанрово-стильової належності, формулюють до них систему завдань (8-10) відповідно до особливостей семантичної і структурної організації запропонованого тексту, які удосконалювали б навички роботи з твором. Продуктивним Л.М. Овсієнко вважає укладання термінологічного словника з лінгвістики тексту (стор. 275).

Схвально оцінюємо той факт, що в межах реалізації моделі та методики навчання лінгвістики тексту авторка використовує дидактичну гру як метод навчання. І справді, саме за допомогою дидактичних ігор підвищується інтерес до навчальних занять загалом і до тих проблем, які моделюються й розігруються в їхньому процесі; зростає пізнавальність у процесі навчання, що характеризується отриманням і засвоєнням студентами великої кількості

інформації. При цьому вкажемо, що було б доцільно презентувати декілька методів організації роботи зі студентами, а саме дидактичних ігор за визначеними темами з лінгвістики тексту на основі компетентнісного підходу. Імпонує використання авторкою роботи, наприклад, прийому кейса. Цей прийом передбачає аналіз конкретних практичних ситуацій. Використання цього прийому передбачає перехід від звичайного накопичення знань до відносно реальної діяльності студента. Як зазначає Л.М. Овсієнко, «прийом кейса передбачає аналіз конкретних практичних ситуацій, такий вид діяльності виховує відповідальність за свою роботу, упевненість у собі, – «можу зробити», «можу вислухати», «можу виступити» (стор. 282). Дослідниця пропонує завдання для студентів у курсі «Лінгвістика тексту». Виконання цього завдання передбачає поділ студентів на декілька груп і визначення в кожній групі лідера, який буде презентувати думку колективу. Прийом кейса є справді вартісним для формування спеціальної, методичної й комунікативної компетентності студентів-філологів.

Щодо технологій формування цілісного утворення, то ми погоджуємося з думкою дослідниці в тому, що серйозними й продуманими технологіями є проблемно-модульна, інформаційно-комунікаційна та технологія роботи з текстом (стор. 292). Авторка пропонує розробку мультимедіа-лекції з вивчення лінгвістики тексту студентами філологічних спеціальностей на тему «Текст як об'єкт дослідження. Основні терміни і поняття лінгвістичного аналізу тексту» (стор. 300-306). Надзвичайно пізнавальний та оригінальний матеріал, який, на мою думку, можна було б подати не за текстом роботи, а в додатках. Саме такий вид лекційного заняття сприяє високій мобільності педагога, удосконаленню рівня викладання дисципліни, розвитку дискурсивних умінь студентів та формуванню високої мотивації до навчання.

У своєму дослідженні Л.М. Овсієнко охоплює й питання лінгводидактичних стратегій та їх місця й ролі у формуванні критеріїв та показників цілісного утворення. Лінгводидактичну стратегію тлумачить як «заздалегідь спроектовану розподілену співдіяльність на різних процесуальних

етапах і видах з виокремленням плану дій, спрямованих на реалізацію мети, завдань, методів та прийомів для задоволення фахових потреб у процесі навчання лінгвістики тексту (стор. 311). Серед процесуальних етапів навчання лінгвістики тексту майбутніх учителів української мови та літератури є етап орієнтування, цілепокладання, планування, організації, реалізації, співдіяльності, контролю, коригування, оцінювання (стор. 315).

Переконливими є результати дослідження, які містяться на сторінках п. 5.1, 5.2., 5.3 рецензованої наукової праці.

Достовірність наукових положень і висновків забезпечується багатоаспектним аналізом досліджуваної проблеми, вдало та логічно дібраними емпіричними й теоретичними методами: аналіз та синтез, метод моделювання й класифікації, метод експертної оцінки даних, статистико-математичним аналізом одержаних показників.

Експериментальна робота підтвердила ефективність запропонованих Л.М. Овсієнко шляхів удосконалення показників та критеріїв цілісного утворення, яким є лінгвістична та методична компетентність майбутніх учителів української мови та літератури.

Дисертаційна робота розвиває теоретико-практичні положення й методологічну базу вітчизняної лінгводидактики вищої школи, оскільки в ній визначено зміст, методи, прийоми, засоби розвитку компонентів цілісного утворення.

Дисертантка наприкінці дослідження окреслює подальші напрями роботи, вказує на ті проблеми, які потребують першочергового вирішення. На її думку, це методика реалізації інтегративного підходу до навчання лінгвістики тексту, створення електронного підручника дидактичного комплексу з лінгвістики тексту (стор. 394).

Підкреслимо також ідентичність змісту автореферату й основних положень дисертації. Робота вдало ілюстрована схемами, таблицями. Це сприяє унаочненню теоретичних положень, викладених автором.

7. Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації.

Оцінюючи загалом позитивно дисертаційну роботу Л.М. Овсієнко, вважаємо за необхідне висловити деякі зауваження та побажання:

1. Вважаю, що у пропонованій роботі, а саме в категорійному апараті дослідження бажано було більш чітко сформулювати завдання. Авторка дисертації презентує модель формування лінгвістичної та методичної компетентностей (стор. 325), але чомусь у завданнях (стор. 19-20) це не відображено. Більш інформативно бажано було б подати й зміст практичної цінності дисертації, а саме вказати, які саме посібники, розробки, навчально-методичні комплекси було розроблено й упроваджено автором.

2. У п. 1.3. дисертації Людмила Миколаївна вказує на функціонування поняття «текст» у науковому полі психолінгвістики. Важливими є думки щодо цього поняття М. Жинкіна, Л. Виготського, І. Зимньої, С. Васильєва. При цьому цікаво було б розглянути це питання з позиції теорії Ю. Лотмана, який прямо проводив паралелі між структурою людського мозку та культурою, теорії М. Бахтіна про текст у процесі діалогу «всередині одного мозку», В. Біблера, який розглядав текст як продукт роботи двох півкуль: лівої та правої, адже в останні роки накопичено значну кількість фактів, що вказують на принципово різну роль півкуль мозку людини (Слобін, Браун, Деглін та інші). У цьому аспекті оригінально було б дослідити й питання гендерних особливостей продукування та аналізу тексту.

3. У дисертації авторка на стор. 182-183 комплексно презентує принципи навчання, а саме загальнодидактичні та специфічні. Вважаємо, що, крім зазначених, можна було б доповнити систему загальнодидактичних принципів, вказавши на принцип позитивної мотивації і сприятливого емоційного клімату як запоруки результативності роботи з текстом.

4. П. 4.1. присвячено презентації форм організації навчання лінгвістики тексту на компетентнісних засадах. Погоджуємося з думкою авторки, яка бере за основу класифікації форм навчання (О. Пометун, О. Копусь). Учені виділяють, наприклад, лекцію-візуалізацію, лекцію-конференцію, лекцію-консультацію тощо. Цікаво було б побачити методику організації таких видів лекцій в дії саме в аспекті реалізації методики навчання лінгвістики тексту в умовах реалізації компетентнісного підходу.

5. На стор. 325 дисертації представлено модель методики формування лінгвістичної та методичної компетентностей майбутніх учителів української мови та літератури. Вважаю, що в моделі варто було б презентувати умови готовності майбутнього вчителя до діяльності з текстом, а також компоненти цієї готовності. Крім того, думаю, схематична модель значно б виграла, якби авторка окремо представила традиційні та інноваційні методи, які було реалізовано у процесі розробки методики. Водночас, не зрозуміло, чому саме в моделі Л.М. Овсієнко подає лекцію серед методів, адже в роботі зазначає, що це форма організації навчання (стор. 248-256).

6. На жаль, дисертація не позбавлена огріхів, що стосуються її оформлення. Насамперед йдеться про відсутність наукових преамбул до всіх розділів; інформацію, що міститься на сторінках 195-198, 203-205 бажано було б винести в додатки; про вади комп'ютерного форматування (найчастіше це відстані між заголовком і текстом, текстом і схемами); про мовленнєві огріхи, які подекуди трапляються.

8. Загальний висновок. Дисертація Л.М. Овсієнко «Методика навчання лінгвістики тексту майбутніх учителів української мови і літератури на засадах компетентнісного підходу» за актуальністю, змістом, обсягом і якістю оформлення, повнотою викладу її основних результатів у публікаціях відповідає

чинним вимогам "Порядку присудження наукових ступенів" (пп. 9,10,12,13,14), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567 (зі змінами, внесеними згідно з постановами КМ за № 656 від 19 серпня 2015 р., № 1159 від 30 грудня 2015 р. та за № 567 від 27.07.2016), а її автор - Людмила Миколаївна Овсієнко - заслуговує присудження наукового ступеня доктора педагогічних наук зі спеціальності 13.00.02 - теорія та методика навчання (українська мова).

ОФІЦІЙНИЙ ОПОНЕНТ:

доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри методики навчання,
стилістики і культури української мови
Черкаського національного університету
імені Богдана Хмельницького

Т.В.Симоненко

Проректор
з наукової, інноваційної та
міжнародної діяльності,
доктор історичних наук, професор
Черкаського національного університету
імені Богдана Хмельницького

С.В.Корновенко